

УТИЦАЈ МУЛТИНАЦИОНАЛНИХ КОМПАНИЈА НА ЕКОЛОШКУ БЕЗБЕДНОСТ

Сажетак: Иако многобројнифакториутичу на еколошку безбедност, предмет овог рада биће истраживање врсте и интензитета утицаја који мултинационалне компаније имају или могу имати на еколошку безбедност. У ту сврху биће, најпре, обрађенпојам еколошке безбедности и проблеми њеног угрожавања, а потом, карактер и интензитет утицаја који мултинационалне компаније тренутно или потенцијално имају на еколошку безбедност, каореверзибилан однос мултинационалних компанија и процеса глобализације. Аутор у раду настоји да укаже на двоструку природу утицаја који мултинационалне компаније имају у области еколошке безбедности, образлажући како позитивне тако и негативне стране поменутог утицаја.

Кључне речи: еколошка безбедност, мултинационалне компаније, еколошки криминалитет, глобализација

Увод

Неминовност интеракције природних и друштвених појава, у савременом друштву, које карактерише континуирани напредак, превасходно везан за техничко – технолошку револуцију, довела је до бројних позитивних, али и штетних ефеката, оличених у нарушеном стању равнотеже животне средине, која представља проблем у контексту обезбеђивања еколошке безбедности. Многобројни су фактори који утичу на еколошку безбедност, а предмет овог рада биће истраживање врсте и интензитета утицаја који мултинационалне компаније имају или могу имати на еколошку безбедност. У ту сврху биће, најпре, обрађенпојам еколошке безбедности и проблеми њеног угрожавања, а потом, карактер и интензитет утицаја који мултинационалне компаније тренутно или потенцијално имају на еколошку безбедност, реверзибилан однос мултинационалних компанија и процеса глобализације.

Мултинационалне компаније као правна лица могу се појавити у својству генератора развоја свести о потреби заштите друштва од еколошког криминалитета, али и као потенцијални субјекти казних деликата. У том смислу биће обрађивана оба аспекта утицаја, и позитиван и негативан, уз посебан акценат на механизме супротстављања еколошком криминалитету корпорација.

Приоритетни циљ који у раду настоји да буде постигнут је утврђивање корелације између настанка и развоја мултинационалних компанија и процеса глобализације, који осим својих позитивних утицаја врши и негативан утицај на човека и његово окружење. Циљ је проучавање, селекција и класификација врсте утицаја који мултинационалне компаније имају или могу имати на еколошку безбедност, уз истацање значаја који нормативна решења имају у сузбијању и супротстављању еколошком криминалитету.

Двоструки утицај мултинационалних компанија на еколошку безбедност

Процес глобализације и развој мултинационалних компанија допринео је процесу загађивања животне средине. Иако се до седамдесетих година проблематика загађивања животне средине везивала за локални и регионални ниво, она почиње да има одлике еколошке кризе глобалног карактера, јер се интерес стицања профита, као само једна од карактеристика мултинационалних компанија, често коси са принципима заштите животне средине и њеног одрживог развоја. Управо из тих разлога дошло је до повећане емисије штетних материја у три еко-медијума, воду, ваздух и земљиште, као и до вишеструког повећања производно-прерађивачких капацитета мултинационалних компанија, који су по обиму превазишли неке критеријуме заштите животне средине, који јој обезбеђују несметан опстанак. У земљама оснивачима мултинационалних компанија, у којима су развијени делотворни механизми заштите, компаније најчешће не граде и не крше прописе еколошког права, али зато свесрдно користе одсуство адекватне регулативе у земљама у развоју, у сиромашнијим регионима.¹ Измештањем ризичних индустријских постројења у земље „трећег света“ мултинационалне компаније привидно избегавају одговорност за несавесно и незаконито поступање, али тиме негативно утичу на стање глобалне еколошке кризе.²

Са друге стране развојем привреда неразвијених земаља, доступношћу технологије, развојем нових пословних решења, смањивањем незапослености и подизањем животног стандарда мултинационалне компаније вршиле су и врше позитиван утицај на земље у којима послују.

У зависности од карактера активности које предузимају у оквиру своје пословне политике, дубоко инфилтриране у политичке процесе националних држава у којима послују, мултинационалне компаније могу вршити двоструки

¹ Држава као један од чинилаца угрожавања еколошке безбедности може на различите начине дестабилизovati еколошку безбедност своје земље приоритетно недостатком адекватног правног оквира за заштиту животне средине и њен одрживи развој, недоследном контролом примене стандарда и процедура, као и одсуством стимулативних мера (Бошковић, 2010: 50).

² Значајне негативне промене у животној средини опажене су осамдесетих година прошлог века, а према неким подацима у периоду од 1977. до 2000. године број морских и копнених врста смањен је за 30%, а врсте које живе у слатким вођама за 50%, док смањене површине продуктивног земљишта већ сада нису довољне за одржавање живота људи а земљи (Гађиновић, 2009: 234).

утицај на еколошку безбедност, еколошку политику и процес стварања норми еколошког права. У наредном делу рада биће изложени различити позитивни негативни аспекти утицаја мултинационалних компанија на еколошку безбедност.

Позитиван утицај на развој еколошке свести и еколошке безбедности

Узимајући у обзир бројност и утицај који мултинационалне компаније остварују у области привреде и политике лако је закључити да оне имају велике могућности на плану унапређења бројних активности како државе тако и појединих области привреде.³ Као најважнији позитиван утицај који мултинационалне компаније остварују у државама у којим оснивају своје филијале, подружнице означавамо стране инвестиције у локалну привреду земље која је најчешће земља у развоју.

Директна страна инвестиција покретач је бројних позитивних процеса у привреди локалне државе, од којих се као најважнији појављује подизање стопе запослености.

Мултинационалне корпорације запошљавају 75 милиона људи чиме неспорно представљају генератора подизања економског стандарда, иако се као наличје ових процеса налази искоришћавање јефтине радне снаге него у земљи порекла.⁴

Чињеница да располажу великим капиталом омогућава мултинационалним компанијама да непосредно утичу на економску политику државе у којој су основале подружницу, да утичу на процес развоја законодавног оквира и осталих државних механизма којима се настоји креирати политичко окружење у тоталитету.

Поменуто омогућава мултинационалним компанијама, да вршећи утицај на животни стил, укус, политичко опредељење, значајније утичу и на поједине сегменте друштвеног живота. Као финансијери бројних активности оне су у прилици да развијају свест локалног становништва у складу са сопственим интересима.

У том смислу, бројне су активности које мултинационалне компаније могу да покрећу, као што су финансирање кампања за подизање нивоа свести о потреби заштите животне средине, улагање у развој техничко – технолошких истраживања у области заштите животне средине, развој организационих мера

³ Мултинационалне компаније као пословна предузећа која су организована у једној, а послују путем директних инвестиција у другој држави драматично су се рашириле током процеса глобализације, након Другог светског рата, тако да данас, према неким подацима, послује 53000 мултинационалних корпорација са 450000 филијала, које имају глобалну активу од 13 милијарди долара, што представља петину светске економије (Кегли, Виткоф, 2004: 267).

⁴ Мултинационалне компаније су у неразвијенијим деловима света препознате као узрочници експлоатације и сиромаштва, јер их становништво локалних држава означава као недржавног актера који има велики утицај на политику и привреду и користи лошу економску и политичку ситуацију у држави да по знатно нижим ценама купује ресурсе и по нижим ценама плаћа радну снагу, него у држави оснивања.

и превентивних мера заштите животне средине и слично. На овом месту као интересантан пример наводимо случај корпорације *Tetra Laval*, којој припада компанија *Tetra Pak*. Реч је о мултинационалном холдингу основаном 1951. године у Шведској, која је мерцовањем (спајањем) са још две компаније постала мултинационална корпорација чије се седиште налази у Швајцарској.⁵ Основна делатност корпорације је очување квалитета хране, чинећи је безбедном и доступном свуда. Раде на развоју решења за прераду и паковање прехранбених производа уз сталну бригу о животној средини и раде на одговорном управљању шумама и промоцији вредности употребе обновљивих материјала, као што је дрво. Пословна филозофија компаније подразумева активну улогу у друштву у којем послује, а као пример њихове друштвене одговорности посебно се истиче набавка сировина из шума којима се одговорно управља, у складу са еколошки прихватљивим стандардима као и рад на развоју свести о значају одговорног управљања шумама.⁶

Поменута позитивна делатност често представља пионирску активност у земљама са слабо развијеним механизмима заштите животне средине, али је парадоксално управо то да овај процес развоја свести бива покренут од оних који кроз бројне и сложене производне процесе заправо загађују животну средину, а онда покрећу развој свести о потреби њене заштите, која на локалном подручју пре започињања поменутих производних процеса није ни постојала, између осталог и због непостојања чинилаца загађења.

Бројни су примери позитивног утицаја мултинационалних компанија у области безбедности и еколошке безбедности, који заправо као своју основну страну имају либерализацију режима трговине и њено регулисање на начин који одговара овим пословним гигантима.

Неколико примера искористићемо као илустрацију поменутих позитивних утицаја. Развој телекомуникационих средстава и њихових могућности допринео је повезаности неразвијених подручја, њиховом укључивању у оквире телекомуникационих система на глобалном нивоу и учинио безбеднијим амбијент свакодневног живота, обезбеђујући му потребну динамику, посебно у ризичним ситуацијама, коришћења услуга полиције, здравства и осталих служби за хитне интервенције. Употреба мобилне телефоније и информационих интернет технологија, учинила је неразвијене земље умреженим са остатком света, али је уједно довела да повећаног нивоа зрачења у областима, које су до тада биле без штетних утицаја електромагнетних и осталих видова зрачења.⁷

⁵ Опширније о компанији видети на : [http://www. Tetrapak](http://www.Tetrapak), 15.05.2017.

⁶ О значају хумане примене савремене технологије, њеном утицају на човека и друштво уопште, као и о позитивним и негативним странама технолошког развоја, видети (Мишковић, 2005).

⁷ На овом месту наводимо интересантан пример компаније *Apple*, која представља светског лидера у производњи компјутерске опреме, која је до 2007. године трпела бројне критике организација за заштиту животне средине, након чега је прва од бројних конкурентских компанија политику заштите животне средине прогласила својим приоритетом и аплицирала примедбе у вези са употребом штетних материјала у својим рачунарима и телефонима и редиговала проценат емисије штетних материја у еко медијуме. Опширније о неким аспектима и проблемима компаније *Apple* видети на: „*Why Apple was bad for the environment (and why that's changing)*“, <http://www.macworld.co.uk/news>, 01.05.2017.

Развој фармацеутских компанија и оснивање фабрика за производњу лекова у локалним државама, такође је битно допринело подизању нивоа здравствених услуга на локалном нивоу, али је довело и до емисије штетних материја у еко систем кроз процесе производње, који као своју нус појаву имају загађивање еко медијума.

Активности у области развоја правних решења врло често су означени као позитивни, јер доприносе развоју непостојеће гране права и њеном побољшању у условима претходно постојећих решења, али су усмерени ка стварању правног оквира, који омогућава постизање што боље конкурентске позиције оних који поменуте процесе генеришу.

Подстицаји у области пољопривреде омогућавају боље услове и јаче приносе, смањују глад и сиромаштво, подстичу извоз и раст бруто националног дохотка, али са друге стране доводе до употребе нових начина узгајања пољопривредних производа, који садрже и нус појаве, познатије као генетски моификована храна, која настаје као резултантна лабораторијски произведених семена и средстава за раст, чији штетни ефекти још нису потврђени, али изазивају сумњу у погледу утицаја на здравље становништва које их конзумира.

Посматрајући поменуто корелацију између процеса глобализације и мултинационалних компанија, као њихови заједнички позитивни утицаји могу се означити: интензивирани проток роба, лица и капитала, који поспешује економске процесе, укључујући у њих неразвијеније регионе и сиромашније економије, оснажење комуникационих веза неразвијених земаља кроз информационо – телекомуникационе технологије, ширење знања и доступности информација, смањивање стопе незапослености, а са тим у вези смањивање сиромаштва и глади, развој културолошких веза и јачање принципа демократије, прихваћених у земљама оснивачима мултинационалних компанија.

Мултинационалне компаније јављају се као *друштвено одговорне*⁸ управо у вези са њиховом позицијом лидера на тржишту, **локалном или глобалном**. Као лидери у много чему су у прилици да како због економског, тако и због политичког утицаја покрећу бројне друштвено одговорне процесе и да се понашају одговорно. Као пример **глобалног лидера** на овом месту наводимо једну од највећих мултинационалних компанија у области енергената, чије је седиште у Француској. На њеном примеру јасно се уочавају фазе развоја предузећа у мултинационалну компанију, њен значај у сектору привреде, како у вези са порезима које плаћа, тако и у вези са бројем лица које запошљава и бројне активности унапређења сопствених капацитета, усмерених ка развоју нових процедура и стандарда производно – дистрибутивних послова, који омогућавају заштиту животне средине уз истовремени развој пословних активности компаније. Компанија *Total*, представља једну од водећих компанија у сектору енергетике у протеклом веку. Настала двадесетих година прошлог века, оснивањем *Compagnie Française des Pétroles (CFP)*, која је 1985. године преи-

⁸ Друштвено одговорно пословање компанија подразумева концепт добровољног доприноса развоју друштва у којем послују уз повећање стандарда друштвеног развоја, поштовање животне средине и основних људских права.

менована у *Total - CFP*, а 1991. у *Total*, она је започела са производним активностима, проширила их радом у области хемијске индустрије, да би, почетком овог века, израсла у мултинационалну компанију, која је мерцовањем са неколико других компанија проширила своју дистрибутивну мрежу по целом свету и постала покретач бројних активности у сектору заштите и унапређења животне средине.

Уз хронолошки приказ активности компаније биће указано на процес настанка и проширења активности ове мултинационалне компаније, чему се придружује њена садашња пословна визија, која је директно повезана са развојем еколошке свести.

1961: Започела са радом прва *offshore* поља у Габону – **пример** за коришћење ресурса друге државе за развој компаније са дислоцираним седиштем у односу на место експлоатације ресурса;

1975: Покретање првих процеса сакупљања и коришћења соларне енергије, чему следи куповина 60% америчке компаније *Sunpower*, у 2011. години, након чега компанија поседује 65% онога што се у свету рангира као другопозиционирана компанија у производњи соларне енергије - **пример** проширења производних капацитета, ширења пословних активности и позиционирања на глобалном тржишту;

1982: Почетак прве подводне активности тражења нафте на дубини од 1,714 метара у Медитерану – **пример** за нови начини експлоатације ресурса и развој нових пословних решења;

1986: Отварање прве аутоматизоване бензинске пумпе у Француској – **пример** за проширење активности кроз дистрибуцију производа кроз продају на мало;

2011: Створена је *Total Access Network*- систем бензинских пумпи са ниским ценама у Француској, са планом о отварању још 150 - **пример** друштвено одговорног понашања компаније са циљем побољшања животног стандарда потрошача.

Компанија запошљава преко 100000 људи, широм света, мушкараца и жена различитих струка и образовних профила, који јој помажу да се стално развија и унапређује. Она је петорангирана мултинационална компанија која послује на међународном тржишту уља. Производно – дистрибутивне послове обавља у 130 земаља, са приходом од 185 милијарди долара у 2013. години. Снажно је опредељена за заштиту животне средине и сарадњу са локалним властима.

Ангажована је на пословима подршке култури, јавном здрављу и подршке локалној заједници у најширем смислу. Настоји да изгради и јача локалне капацитете и стандарде у појединим земљама, уз увођење развојних модела, примењивих на универзалном нивоу. У оквиру поменутих активности ова компанија негује и развија партнерства како са приватним тако и са јавним сектором и представља једног од основних корпоративних темеља Француске. Када су у питању филантропски оријентисани пројекти, њихово укупно партиципирање у трошковима компаније износи око 30 милиона на годишњем нивоу.

Наведене карактеристике компаније *Total*⁹ указују на поменуте фазе развоја процеса глобализације и мултинационалних компанија, њихов финансијски утицај у области политике и привреде и моћ у области заштите и унапређења животне средине. Кроз развој нових техничких стандарда ова компанија настоји да, макар декларативно, обезбеди поштовање основних стандарда и норми у вези са пословањем које може да оштети или уништи животну средину, тежећи развоју друштва кроз развој нових начина производње енергије и хемијске индустрије, које су основне производне области ове мултинационалне компаније. Бројни су документи и регулатива у вези са заштитом воде, земљишта, ваздуха, биодиверзитета, отпада поменуте компаније, чијом анализом се јасно да закључити да је она један од лидера на тржишту у развоју друштвено одговорног приступа пословању и очувању животне средине.¹⁰

Као пример **локалног лидера** наводимо случај компаније „Зорка – Керамика“, из Шапца, која је приватизована од стране аустријске мултинационалне компаније, која своје пословање обавља у више земаља. Ова компанија специјализована је за производњу и продају производа од керамике која велику пажњу посвећује употреби еколошких материјала у производњи и унапређењу животне средине. У оквиру своје политике квалитета и заштите животне средине ова компанија осим настојања да константно проширује своје производне и дистрибутивне системе настоји да у оквиру визије улаже у развој и унаређивање техничке опремљености, да управља свим значајним аспектима животне средине, штеди ресурсе и енергију, делује превентивно уз стално побољшавање заштите животне средине, и развија и примењује адекватне нормативне и техничке стандарде и процедуре намењене превенцији кризних ситуација, као начину одговорног управљања предузећем.

С обзиром на то да добар менаџмент сваке организације, без обзира на природу њене основне делатности, подразумева постизање што вишег степена безбедности у пословању као услов опстанка и просперитета компаније, кризни менаџмент се јавља као једна од значајних функција и процеса, који за циљ има идентификацију, предвиђање кризних ситуација и развој решења која ће у њима бити примењивана¹¹. С обзиром на то да се приликом процеса производње у овој компанији користе бројне опасне материје, као и да се у оквиру животног циклуса било ког производа може уочити и његов штетан утицај на животну средину¹², компанија је развила разгранату мрежу интерних аката, којима настоји да примени теоријски концепт кризног менаџмента у оквиру

⁹ <http://www.total.com/en/investors/environment-social-governance>, 10.04.2017.

¹⁰ <http://www.total.com/en/society-environment/environment/controlling-local-environmental-footprint>, 13.04.2017.

¹¹ Кризни менаџмент је врста апликативног (примењеног) менаџмента који представља праксу руковођену теријом. Реч је о обликовању поступака, договора и одлука које утичу на ток кризе и који обухвата организацију, припреме, мере и распоређивање ресурса за њено савладавање (Кешетовић, Кековић, 2007)

¹² Фазе утицаја животног циклуса производа на животну средину су екстракција сировина, производња материјала, производња производа, одлагање отпада, рециклирање и транспорт. Поменуте фазе могу да доведу до исцрпљивања сировина, настанка чврстог отпада, потрошње енергије и слично (Мишковић, 2005: 172-173).

процеса одговорног управљања животном средином.¹³ У том смислу наводимо *Систем менаџмента квалитетом*, који је усклађен са стандардом ISO 9001 2008 и *Систем заштите животне средине*, усклађен са стандардом ISO 14001:2004.

Поред ових стратешких докумената наводимо бројне актекојима се регулишу процедуре у вези са управљањем опасним материјама поступање у случају опасности и удеса, управљање отпадним материјама, Радно упутство о руковању пластичним ИВС контејнерима и Општи хаваријски план и План заштите од пожара.

Поменути примери односе се на сектор безбедности и еколошке безбедности кроз покретање бројних процеса унапређења еколошких вредности, њиховог означавања као основних људских права, и развоја механизма заштите истих.

Као отворено на овом месту остаје питање да ли се у поменутим процесима могу уочити и задње намере мултинационалних компанија, које кроз поменуте активности можда само стварају параван за неправилне и нелегалне поступке, које у оквиру својих делатности предузимају.

Сликовито се о утицају који могу имати, више може закључити из наредног цитата: „Стварајући технологију, развијајући производе који се могу свугде произвести и продати, дајући кредите широм света и повезујући глобалне канале комуникације који могу продрети у свако село или суседство, те институције, за које пре мислимо да су економске него политичке, приватне него јавне, постају светске царевине двадесетпрвог века. Архитекте и директори тих модерних предузећа схватају да се равнотежа моћи у светској политици однедавно преместила са територијално ограничених влада на компаније које могу да тумарају по свету. Како наде и претензије владе скоро свугде спљашњавају, те империјалне корпорације заузимају јавни простор и све више утичу на животе све већег броја људи“ (Barnet, Cavanagh, 1994:14).

Негативан утицај на еколошку безбедност и политику одрживог развоја

Иако је у претходном одељку дат приказ позитивног утицаја мултинационалних компанија, јасно је да је он стављен под знак питања управо због природе мотива, који оне могу имати. Профит као приоритетан циљ мултинационалних компанија доводи их често у конфликт са потребама поштовања еколошких принципа, који постоје у земљама њиховог порекла. Недостатак организационих и техничких механизма заштите, а највише недостатак адекватних правних решења оставља простор за некажњено вршења бројних штетних активности.

¹³Управљање животном средином, поред бројних других дисциплина, као што су управљање географским или природним катастрофама, једна је од дисциплина од значаја за кризни менаџмент, због могућности организационог учења из криза и катастрофа као и развоја стилова руковођења, ради њиховог доприноса ефективном кризном менаџменту. Видети опширније (Милашиновић, Кешетовић, 2014:23- 25).

Развој индустријских постројења и искоришћавање природних богатстава доводи до значајних поремећаја у еколошком смислу, до дисбаланса еколошких чинилаца, што за последицу има загађивање воде, ваздуха и земљишта и промену климе.

Према у теорији егзистира подела чинилаца угрожавања еколошке безбедности на природне и вештачке, у даљем делу биће анализирани природни чиниоци на које је штетан утицај усмерен (Бошковић, 2010: 48 – 57).

Штетан утицај може се поделити према врсти еколошких чинилаца према којима је усмерен. У том смислу као параметар може да послужи подела еколошких чинилаца на: климу, атмосферу, водене ресурсе, географску конфигурацију, геолошки састав (ресурси – енергенти) и флору и фауну (Арежина, 2010:116) На поменуте еколошке чиниоце мултинационалне компаније могу вршити штетан утицај због интензивираних процеса производње, употребе штетних супстанци у производним процесима и њиховом изbacивању у природну средину, коришћењем вештачких материјала, синтетичких и неразградивих у производним процесима, употребе штетних технологија, укључујући и коришћење нуклеарне енергије, као и злоупотребе научних достигнућа зарад подизања нивоа ефикасности производње, без обзира на њене пратеће последице, оличене у загађењу.

Загађивање може бити проузроковано на различите начине и односити се на различите секторе животне средине, па тако треба посебно поменути загађивање воде, ваздуха, земљишта, хемијским и физичким средствима.

Посматрано сегментарно, **клима** је угрожена кроз процесе загађивања атмосфере и обимом и динамиком која јој не омогућава самопречишћавање, а као најважнија последица јавља се процес глобалног загревања, који прети катастрофалним последицама у виду новог леденог доба.

Проблематиком утицаја људског фактора на климатске промене, бавио се и Међувладин панел за климатске промене Уједињених нација (*UN IPCC*) који је у свом извештају из 1995. године стао на становиште да се осим природних фактора, као неизоставан, у негативном утицају на климу и климатске промене, јавља и људски фактор, те да глобални климатски трендови нису изазвани само природним узроцима (Арежина, 2007).

Европска агенција за животну средину (*European Environment Agency – EEA*), констатује присутност климатских промена и њихове штетне последице истичући да ће оне бити у порасту. Као пример различитих последица климатских промена наводе се бројне области од којих посебно Арктик и Медитеран.¹⁴

Међународни панел за климатске промене организовао је у Копенхагену 2014. године дискусију поводом извештаја својих стручњака о потреби уочавања директне везе између бројних последица климатских промена и употребе фосилних горива. Према речима светских научника окупљених у том телу непоходно ће бити редуковати коришћење гаса, уља и нафте до 2100. го-

¹⁴ *European Environment Agency (EEA), "Climate change and a European low-carbon energy system", EEA Report No. 1, Copenhagen, 2005, p. 7-16.*

дине, или ће у супротном планета бити суочена са свеобухватном и непробратном штетом. Овај податак директно се тиче производних процеса индустријских постројења, процеса производње електричне енергије и прераде горива, у којима се мултинационалне компаније као носиоци поменутих активности јављају као носиоци одговорности. Штета која проузрокују оличена је у глобалом загревању, отопљавању глечера и ледника и отопљавању тла, повећавању нивоа мора, повећавању кишних падавина и киселих киша, развоју урагана, тропских олуја, суша, поплава (Арежина, 2009:6-8).

Атмосфера се јавља као угрожена због проблема везаних за употребу технологије производње и гасова који се том приликом емитују, што резултира смањењем озонског омотача и стварањем ефекта стаклене баште. Предвиђања *IPCC*-ау вези са порастом температуре су да ће она за неколико деценија драстично скочити и износити у просеку 5 степени више него пре индустријског доба, те да се штетна емисија гасова, превасходно CO_2 , мора ограничити или спречити уз помоћ нових процедура, које ће моћи да га „ухвате“ пре уласка у атмосферу.¹⁵

Водени ресурси изложени су штетном дејству кроз нерационалне процесе коришћења најважнијег ресурса на планети, као и кроз процесе загађивања истих путем радиоактивног отпада и отпадних вода насталих пољопривредним и индустријским активностима. Поменуто доводи до дефицита, који ће се у будућности јавити као највећи проблем цивилизације као и до погоршања квалитета постојећих ресурса.

Као негативан пример наводимо случај компаније Фармаком, која је власник одлагалишта прерађене руде антимиона из рудника Столице. Наиме, након овогодишњих поплава дошло је до оштећења и пуцања бране на јаловишту, услед чега су опасне материје – гвожђе, манган, арсен и кадмијум, доспеле до реке Јадар, у лозничком подручју. Према подацима Агенције за заштиту животне средине Владе Републике Србије вредност раствореног кадмијума одговарала је трећој и четвртој класи, вредност мангана и арсена четвртој, а вредност гвожђа петој класи квалитета вода, што представља максимално загађење. Не улазећи овде у расправу о одговорности, што је посао надлежних државних инспекција, министарстава и суда, поменути пример јасно указује на опасност коју за животну средину представља несавесно поступање компаније у вези са производним процесима, процесом адекватног складиштења штетних материја и постављања одговарајућих филтера.¹⁶

Географска конфигурација као еколошки чинилац може бити изложена штетним утицајима у том смислу што мултинационалне корпорације имају тенденцију да дођу у посед оних појавних облика географске конфигурације, који би спрам њене повезаности са климом и воденим ресурсима могли да

¹⁵ „Да бисмо спречили штету од климатских промена, већ до 2050. године морамо много тога да променимо и да до тада већину електричне енергије добијамо из нискоугљеничних производа“, пишу извештају *IPCC*, према: www.ipcc.ch/pub/un/syren/spm.pdf, 12.05.2017.

¹⁶ На велику жалост бројни су примери загађења водених ресурса у Републици Србији, о чему више говоре случај Ибра у Краљеву и реке Ситнице, чија су загађења до те мере висока, да се њима бавил, не само локална државна управа, већ и бројне међународне еколошке организације.

представљају идеалан баланс чинилаца који се јављају као претпоставка производних процеса. Дакле јасно је да ће у зависности од природе делатности пословних субјекта поједине географске конфигурације, шуме, ливаде, равнице, реке и језера бити занимљиве за експлоатацију и ситуирање производње наомак истих.

Геолошки састав земљишта опредељујуће утиче на развој постројења мултинационалних компанија, јер се бројни процеси производње управо заснивају на непосредном искоришћавању нафте, гаса, угља и руда. Пошто неки од њих нису обновљиви, профитно оријентисани производни процеси нужно воде њиховом нестанку и рушењу равнотеже неопходне за опстанак људи и осталог живог света. О утицају геолошког састава земљишта на оснивање и позиционирање компанија у одређеним областима, као и о директном утицају на локалну политику наводимо пример Јужног Судана, политичких превирања, њиховог утицаја на слабење политичке позиције државе у односу на положај мултинационалних компанија и повратан утицај компанија на даље вођење политике конкретне државе *pro futuro* у складу са интересима мултинационалних компанија.¹⁷

У том смислу се као последњи од еколошких чинилаца који може бити изложен негативном утицају издваја **флора и фауна**. Биолошка разноврсност или биодиверзитет у много чему је изложен негативним утицајима активности мултинационалних компанија и са њим повезаних производних процеса. Уколико одређене техничко – технолошке активности индустријских постројења утичу на нестанак или потребу премештања одређених биљних и животињских организама и популација, мења се разноврсност биљног и животињског света, што у смислу еко – система и међусобне условљености његових чинилаца, утиче на његов квалитет и одрживост.

У вези утицаја мултинационалних компанија на флору и фауну, а тиме индиректно и на човека, посебно је значајно разматрање нових видова пољопривредних интервенција произвођача семена, односно у ширем смислу произвођача хране. Наиме, жеља за бољим приносима у сектору пољопривреде, смањење трошкова насталих слабир приносима и слабом отпорношћу пољопривредних производа, утицала је на процес развоја нових лабораторијски произведених семена, познатијих као генетски – модификована семена, чијом садњом настају генетски – модификоване врсте пољопривредних производа (ГМО), које су отпорније, али нездравије по исхрану животиња и људи.

Јадан од проблема компанија које се баве оваквом врстом производње, је јасно изражен страх корисника – потрошача у вези за исправношћу овако добијених производа намењених исхрани. Иако се одвија процес надмудривања присталица и поборника генетски – модификоване хране, који још увек није универзално означен као користан или штетан, јасно је да бројне примедбе, истраживања и проблеми, који прате овако постављен ланац исхране, нужно намећу потребу њиховог прецизнијег и детаљнијег испитивања.

¹⁷ <http://gnpoc.com/pipeline.asp?glink=GL002&plink=PL013>, <http://gnpoc.com/marineTerminal.ap?glink=GL002&plink=PL014>, <http://www.total.com/en/investors/environment-social-governance>, 13.05.2017.

Као репрезентативан пример проблематичне мултинационалне компаније која се бави производњом генетски – модификоване хране наводимо америчку компанију *Monsanto*, које се декларише као водећа компанија у области производње пољопривредних производа и технологије намењенезаштити приноса и смањивања трошкова производње. Као њена основна делатност означена је биотехнологија, а најспорније питање у вези са истом је производња генетски модификованог семена соје и пратећих пестицида, као и хормона раста за говедину. Бројни случајеви поднетих тужби и покренутих акција усмерених ка доказивању штетних утицаја поменутих производа компаније, преваходно у вези са повећањем степена оболелих од малигнух болести у областима у којима ова компанија послује, бацају тамно светло на рад и политику компаније која се јавно изјашњава као еколошки профилисана. На овом примеру може се јасно уочити симбиоза у деловању мултинационалних компанија и државе, с обзиром на то да државна администрација САД интензивно лобира кроз своје државне институције и владине организације да се у земљама у којима је забрањена трговина и производња ГМО, промени законодавство тих земаља и омогући несметан промет и производња ГМО. Такође, све оптужбе различитих организација и појединаца у САД, које су биле усмерене према овој компанији, нису наишле на подршку институција у САД, нити су проузроковале неке штетне последице по пословање ове компаније. То може да укаже на могућност да ова компанија ужива неку врсту заштите и повлашћеног положаја у САД, што може бити последица лобирања у Конгресу те државе, као и међу утицајним политичарима, али са друге стране може указивати да је држава, у деловању ове компаније, пронашла стратегијски интерес.

Иако овај пример представља једну од потенцијално најопаснијих претњи по опсанак човечанства, још увек су процеси економског утицаја на политику, јачи од препознавања интереса очувања човечанства, за које ће закаснило препознавање бити погубно.¹⁸

Закључна разматрања

Процес глобализације, покренут након Другог светског рата означен је као оквир развоја мултинационалних компанија, без којих ни сам процес уопште не би био покренут и развијен, што указује на оправданост става да се ради о узрочно – последичном односу између два друштвена феномена, једног који се означава појмом процеса, и другог који има карактер субјекта, носиоца поменутог процеса.

Мултинационалне компаније су ношене приоритетном идејом о освајању нових тржишта, ширења производних и пословних капацитета, зарад постизања што боље конкурентске позиције на тржишту и стицања што већег профита, постале значајан чинилац бројних политичких и економских процеса

¹⁸ Критички осврт на рад компаније и штетна дејства на животну средину у: <http://www.organicconsumers.org/monsanto/>, 05.05.2017.

у земљама у којима су основане, као и у земљама у којим послују њихови огранци. Велика економска снага доделила им је улогу покретача бројних позитивно вреднованих процеса, као што су подизање животног стандарда, подизање нивоа запослености, ширење културолошки вредности развијених земаља, у првом реду демократских вредности, ширење знања и технолошко - техничких достигнућа, повезивање неразвијених земаља са осталим деловима света и бројне друге.

Међутим, иако неспорно укључене у бројне позитивне процесе, оне су неретко у ситуацији да своје интересе укрсте са интересима очувања и унапређења животне средине, што води стварању ризика, претњи и њиховој реализацији у еко систему и угрожава основне еколошке чиниоце од значаја за функционисање еко система.

Поменути штетни утицаји најчешће су везани за штетну емисију гасова, хемијских средстава, отпадних вода и осталих штетних материја у природну средину, као и за неовлашћење или незаконито коришћење природних ресурса.

Без обзира на то да ли се утицај мултинационалних компаније означава као позитиван или негативан оне се јављају као један од чинилаца угрожавања безбедности због повезаности њихових пословних активности са употребом енергије и сировина, производњом великих количина штетних производа и отпада, економских параметара који усмеравају њихову активност ка стицању профита.

Оне врше економски, политички, културолошки и техничко- технолошки утицај на земље у којима послују и јављају се као субјекти са двоструком природом. Иако могу бити од значаја за развој бројних решења, оне се ипак чешће јављају у улози која подразумева непридржавање еколошких стандарда, недовољно опредељење као развоју и поштовању мера заштите животне средине и непоштовање државних програма намењених одрживом развоју животне средине.

Литература:

1. Arežina, Vera (2010): *Problemi merenja ekološke bezbednosti*, MST Gajić, Beograd,
2. Arežina, Vera (2007): „Faktori ekološke bezbednosti“, Међународна научна конференција „Globalni sigurnosti izazovi“, Факултет криминалистичких наука поводом обележавања „VI дана криминалистичких наука“, Сарајево.
3. Arežina, Vera (2009): „Ekološka bezbednost i promene u ekološkom okruženju“, Међународна Конференција „Srbija u savremenom geostrateškom okruženju“, Институт за међународну политику и привреду, Београд.
4. Barnett, Jackson Richard, Cavanagh, John (1994): *Global Dream: Imperial Corporations and the New World Order*, Simon & Schuster, New York.
5. Bošković, Milica (2010): *Definisanje pojma ekološke bezbednosti*, Факултет безбедности, Београд.
6. Gaćinović, Radoslav (2009): *Političko nasilje i globalizacija*, Библиотека На трагу, Београд.

7. European Environment Agency (2005): *Climate change and a European low-carbon energy system*, EEA Report No. 1, Copenhagen.
8. Kegli, Č, Vitkof, J (2004) *Svetska politika - trend i transformacija*, Centar za studije Jugoi-stočne Evrope, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, Diplomatska akade-mija Ministarstva spoljnih poslova Srbije i Crne Gore, Beograd.
9. Kešetović, Želimir, Keković Zoran (2007): „Križa i krizni menadžment – prilog koncep-tualnom i terminološkom razgraničenju“, u: *Zbornik radova nastavnika i saradnika Fa-kulteta bezbednosti*, Fakultet bezbednosti, Beograd.
10. Milašinović, Srđan, Kešetović, Želimir (2014): *Krizni menadžment u istorijskoj perspek-tivi*, Kriminalističko-policijska akademija, Beograd, 2014.
11. Mišković, V.: „Neki aspekti primene savremene tehnologije“, *Vojno delo*, 4/05, Beo-grad.

Извору:

1. [http://www. Tetrapak](http://www.Tetrapak), 15.05.2017.
2. <http://www.macworld.co.uk/news>, 01.05.2017.
3. <http://www.total.com/en/society-environment/environment/controlling-local-environmental-footprint>, 13.04.2017.
4. www.ipcc.ch/pub/un/syren/spm.pdf, 12.05.2017.
5. <http://gnpoc.com/pipeline.asp?glink=GL002&plink=PL013>, [http://gnpoc.com/marineTer-minal.ap?glink=GL002&plink=PL014](http://gnpoc.com/marineTerminal.ap?glink=GL002&plink=PL014), <http://www.total.com/en/investors/environment-social-governance>, 13.05.2017.
6. <http://www.organicconsumers.org/monsanto/>, 05.05.2017.

IMPACT OF MULTINATIONAL COMPANIES ON ENVIRONMENTAL SAFETY

Summary: Although many factors affect environmental security, the subject of this paper will explore the types and intensity of influence that multinational companies have or may have on the ecological safety. For this purpose it will be, first, treated the concept of ecological security and problems of its endangerment, and then, the character and intensity of the influence that multinational companies are currently or potentially have on the ecological safety, reversible attitude of multinational companies and the process of globalization. The author tries to show the dual nature of the impact that multinational companies have in the field of environmental safety, explaining both positive and negative sides of the aforementioned influences.

Key words: ecological safety, multinational companies, environmental crime, globalization